

HELLENICA OXYRHYNCHIA

fordította

KATONA LÁSZLÓ és NÉMETH GYÖRGY

a bevezetést írta

NÉMETH GYÖRGY

TÖRTÉNETI FORRÁSOK

HELLENICA OXYRHYNCHIA

BEVEZETÉS

KRATIPPOS? A HELLENICA OXYRHYNCHIA A LEGÚJABB
KUTATÁSOK TÜKRÉBENIn memoriam
HAHN ISTVÁN

Hellenica Oxyrhynchiának azt az i. e. IV. században keletkezett görög történelmi munkát nevezte el a tudomány, amely 1906. január 3-án került elő az egyiptomi Oxyrhynchos homokjából. Ennél többet azonban bajos lenne teljes bizonyossággal állítani erről a műről. Sőt, az eddigiek is némi kiegészítésre szorulnak. 1934-ben újabb leletekre találtak, amelyeket V. Bartoletti publikált először 1949-ben, s e cikkében az új, ú. n. Firenzei papiruszt a Hellenica Oxyrhynchia néven méltán híressé vált történelmi mű újabb részleteként adta ki.¹ A két töredék első közös megjelentetésére M. Gigante vállalkozott,² majd az ő munkáját követte a V. Bartoletti gondozásában napvilágot látott, azóta is mérvadó Teubner kötet.³ A görög szöveghez I. A. F. Bruce készített alapos kommentárokat 1967-ben,⁴ és ezt a szövegállapotot rögzítette H. R. Breitenbach a RE 1970-ben megjelent XII. pótkötetében.⁵ Csakhogy 1976-ban újabb lelet került elő, de azúttal nem a sivatag homokjából, hanem a Kairói Múzeum raktárából. L. Koenen, a töredék kiadója amellet érvelt, hogy ez a papirusz is a Hellenica Oxyrhynchiához tartozik.⁶ Koenen hipotézisét ugyan nem mindenki tartotta sziklaszilárdnak,⁷ az újabb kutatások azonban inkább neki adtak igazat,⁸ mint kritikúsának (aki egyébként maga sem zárta ki a három leletesoport összetartozásának lehetőségét, csak éppen nem tartotta a nyelvi alapon történő érvelést bizonyító erűjűnek).

Ma tehát azt mondhatjuk, hogy a Hellenica Oxyrhynchia összesen három különböző terjedelmű töredéket foglal magába.

	találták	publikáltak
1. Londoni papirusz (P. Oxy. 842)	1906	1908
2. Firenzei papirusz (PSI 1304)	1934	1949
3. Kairói papirusz (P. Cairo 26/6/27/1—35)	1973 ⁹	1976

¹ Az 1906-ban előkerült ún. Londoni papirusz első kiadása: B. P. Grenfell—A. S. Hunt: The Oxyrhynchus papyri V. London 1908. Nr 842. A Firenzei papirusz: V. Bartoletti: Papiri Greci e latini 13 (1949) 61—81.

² M. Gigante: Le Elleniche di Ossirinco. Convivium Collana di autori greci e latini 9. Roma 1949.

³ V. Bartoletti: Hellenica Oxyrhynchia. Leipzig 1969.

⁴ I. A. F. Bruce: An Historical Commentary on the Hellenica Oxyrhynchia. Cambridge 1967.

⁵ H. R. Breitenbach: RE XII S. 383—426.

⁶ Stud. Pap. 15 (1976) 39—79. A szöveget újra közölte G. A. Lehmann: ZPE 26 (1977) 189—190, valamint H. J. Mette: Lustrum 21 (1978) 11—13.

⁷ H. Wankel: Sprachliche Bemerkungen zu dem neuen Fragment der Hellenica Oxyrhynchia. ZPE 29 (1978) 54—56.

⁸ Az azonosítást elfogadja legújában E. Ruschenbusch: Theopompea. ZPE 39 (1980) 81—90; G. A. Lehmann: Theopompea. ZPE 55 (1984) 19—44.

⁹ L. Koenen nem sokat sejtető című publikációjában, amelyben egyébként a Kairói papiruszt közli (Papyrology in the Federal Republic of Germany and fieldwork of the International Photographic Archive in Cairo), csak arról számol be, hogy a korábban előkerült, sőt nagyrészt kiadott papirusztöredékek újrafotózása során 1973-ban bukkantak rá a raktárban erre a töredékre, de azt nem említette, hogy hányban ásták ki Oxyrhynchosban. Koenen tudósítása szerint egyébként elképesztő állapotok uralkodtak a Kairói papiruszgyűjteményben. Az újrafotózás során százával kerültek elő a kiadott töredékek közé keveredett, vagy egyszerűen csak azok versóján megbúvó, mindaddig kiadatlan szövegek. A P. Cairo 26/6/27/1—35 pl. a theudelpiai papiruszok közül bukkant elő.

Röviden tekintsük át, hogy milyen érvek alapján kapcsolják össze a három papiruszt. Az első a kronológiai érv. A töredékekben tárgyalt események időhatárai a következőképpen alakulnak:

1. Kairói papirusz	i. e. 409 nyara
2. Firenzei papirusz	i. e. 409 nyara — i. e. 407/6 fordulója ¹⁰
3. Londoni papirusz	i. e. 397—395

Ezek alapján látható, hogy a mű nagy valószínűséggel a thukydidesi történetet folytató Hellenikák egyike. Thukydidesnél i. e. 411-ben szakad meg az elbeszélés fonala, amelyet Xenophón, Theopompos és Kratippos vett föl újra, bár ez utóbbi hitelességéhez kétségek férnek, mivel csak császárkori forrásokból értesülünk e szerzőnek és művének létezéséről.¹¹ Természetesen pusztán attól, hogy az előkerült töredékek időhatárai éppen i. e. 409 és 395 közé esnek, még bármikor kezdődhetett és végződhetett volna az egész mű. Azonban szerencsés módon belső bizonyítékaink vannak arra nézve, hogy legalább i. e. 411-ig visszanyúlt a Hellenica szerzője, és arra is, hogy ennél korábbi eseményeket nem tárgyalt. A Londoni papirusz II, 4 ugyanis Timolaos kapcsán az alábbi szavakkal utal az i. e. 411-es eseményekre: *ὡσπερ εἰρηκία του πρότερον*, vagyis már beszámolt róluk, míg a spártaiak i. e. 412-es chiosi vállalkozását említve Thukydidést idézi, mivel ő maga nem tárgyalta ezt az időszakot.¹² Azt már kevésbé tudjuk biztosan, hogy i. e. 395 után a Hellenica Oxyrhynchia szerzője meddig követte a görög történelem menetét. Egy bizonyos: a boiótiai államszövetségről mint megszűnt szervezetről ír, vagyis i. e. 386 után kezdi művének megfogalmazását, de Phókis és Lokris viszonyát érintve nem tud még az i. e. 356-ban kirobbant szent háború által előidézett változásokról, vagyis műve nagy valószínűséggel i. e. 386 és 356 között keletkezett.¹³ Elbeszélésének valószínű végpontja vagy az i. e. 394-es knidosi csata, vagy az i. e. 387/6-ban megkötött Antalkidas féle királybéke lehetett. A kronológiai érv alapján tehát a három töredék része lehetett egy, a thukydidesi Historiát folytató Hellenikának. Mivel a töredékekben tárgyalt események között nincs átfedés, ezzel szemben jól kiegészítik egymást, kronológiai szempontból nem lehet elvitatni összetartozásukat.

A második érv nyelvi természetű, a fennmaradt szövegek stilisztikai-lexikai vizsgálatával operál. A Firenzei és a Londoni papirusz esetében szembeszökő volt a megegyezés az események tárgyilagos ábrázolásában és a részletrajzok gazdagságában, így ebből a szempontból soha senki sem vitatta összetartozásukat. Mindkét töredék tartalmaz olyan excursusokat, visszautalásokat, amelyek jelzik, hogy szerzőjük nem örököltette meg a dekeleiai háborút megelőző eseményeket. A Londoni papirusz szerzője azonkívül többször úgy utal arra a korszakra, amelyről a Firenzei papirusz beszél, mint amelyiket korábban már tárgyalt. Végül pedig a stílus egységét támasztják alá azok a kifejezések, fordulatok, amelyek mind a három forráscsoportban megtalálhatók, ill. a három közül legalább kettőben. A Hellenica Oxyrhynchia szerzőjének kedvence fordulata a *διαφθείρω* (Firenzei pap. IV, 2; 3; Londoni pap. XII, 1; XVI, 2; Kairói pap. 61), a *βαδίζω* alkalmazása katonai hadmozdulatok leírásakor (csak a Londoni papiruszon tizenegyszer, Kairói pap. 9), a *τυγγάνειν* (Londoni és Firenzei pap. többször, Kairói pap. 8), *επακολουθεῖν*

¹⁰ A Kerata-dombokon lezajlott csata Xen. Hell. 1, 1, 36 logikája szerint i. e. 410-ben zajlott le, Diod. Sic 13, 65, 1 szerint viszont i. e. 409-ben történt, tehát később, mint a Diod. Sic. 13, 64, 1-ben említett ephesosi csata (amelyet egyébként Diod. hibásan tulajdonított Thrasybulosnak Thrasyllós helyett. Vö. Xen. Hell. 1, 2, 6; Kairói pap.). Az évek jelölése Xenophón Hellenikájában utólagos interpolatio eredménye, ezért nem bizonyító erejű, hogy Xen. Hell. 1, 2, 1 a 93. olimpia évéről beszél. Az események sorrendjében mindenesetre Diodóros műve a Hell. Oxy.-val egyezik meg.

¹¹ Dion. Hal. Thuc. 16; Plut. De gloria Athen. 345 C—E; Ps.—Plut. Vit. X orat. 834; Marcell. Vit. Thuc. 31—33.

¹² Firenzei pap. II, 1; Thuk. 8, 28.

¹³ P. Salmon: Étude sur la Confédération béotienne (447/6—386). Bruxelles 1978, 8; I. A. F. Bruce: i. m. 4. Diodóros mindenesetre vagy a Hell. Oxyr.-t, vagy az abból merítő Ephorost használta forrásul. Feltűnő, hogy Diod. Sic. 14, 82, 3 (i. e. 395) és 14, 92, 3 (i. e. 393) között Diod., ill. Ephoros forrást vált. Az addig thrákiai chalchisielnek nevezett chalchisi államszövetséget hirtelen és minden ok nélkül olynthosiakként kezdi emlegetni. Az ok nyilvánvalóan az volt, hogy a Hell. Oxy. végetért, s az új forrás más kifejezést használt.

(Firenzei pap. I, 1; Londoni pap. VI, 3; 4; 6; VII, 2; Kairói pap. 45). Igen fontos a Firenzei pap. IV, 3 *dekavaiá* és a Londoni pap. II, 4 *pevraaiá* ritka szóképzésének egybeesése.

A harmadik érv a későbbi történetírók, különösen Diodóros Bibliothekéjének és a Hellenica Oxyrhynchiában megőrzött hagyományanyagunk összevetésében rejlik. Diodóros több helyen eltér az események xenophóni ábrázolásától, mint ahogyan a Hellenica Oxyrhynchia sem követi azt minden ponton. Ha összehasonlítjuk e forrásokat, kiderül, hogy Diodóros nem annyira Xenophónt, mint inkább a Hellenica Oxyrhynchiát, vagy éppen egy azt használó történetírót (nevezetesen Ephorost) tekintette fő forrásának.¹⁴ És, amint ez az Ephesos ostromát leíró Kairói papiruszból kiderült, ezen a ponton sincs különbség a három papirusz értékelését tekintve.¹⁵ Vagyis igen valószínű, hogy a három töredék egy műhöz tartozott, amely, folytatva Thukydides félbeszakadt munkáját, az i. e. 411-et követő eseményeket tárgyalta.

De ki írta a Hellenica Oxyrhynchiát? A szakirodalomban hat javaslat látott napvilágot, ebből öt még 1908/9-ben (Theopompos, Kratippos, Androtión, Ephoros, Névtelen), míg F. Jacoby nem túlságosan meggyőző Daimachos-hipotézise 1924-ben.¹⁶ Vegyük sorra az egyes javaslatokat.

Névtelen¹⁷

Amint a jegyzetből kitűnik, többen osztották ezt a véleményt az utóbbi hét évtizedben. H. Bloch érvelése a legmegfontolandóbb közülük: idézett művében összeállította azoknak a papiruszon fennmaradt, jelentősnek tűnő műveknek a listáját, amelyek szerzőjét nem sikerült azonosítanunk. Miért kéne hát éppen a Hellenica Oxyrhynchiát a szűkös lehetőségek (Theopompos, Ephoros, Androtión) Prokrustes-ágyába kényszerítenünk?¹⁸ Nos, legyen a Névtelenek listája bármilyen hosszú, a Hellenica Oxyrhynchia valószínűleg mégsem gyarapítja azt. Bloch ezt a cikket 1940-ben írta, amikor még sem a Firenzei, sem a Kairói papiruszt nem publikálták. Ezek előkerüléseivel, nézetem szerint, gyökeresen megváltozott a helyzet. A három töredék ugyanis semmiképpen sem tartozhatott a mű egyetlen példányához, hiszen mind az írásképük, mind méretük, mind koruk eltér egymástól.

Papiruszok száma	Másolás ideje
Kairói: P. Cairo 26/6/27/1 — 35	i. sz. I. sz. vége
Londoni: P. Oxy. 842	i. sz. II. sz. közepe
Firenzei: PSI 1304	i. sz. II. sz. vége

Ha egy olyan istenhátamögötti egyiptomi településről, mint Oxyrhynchos egy i. e. IV. századi görög történetíró művének három egymástól független példánya is előkerült az i. sz. I—II. századból, vagyis a könyv megírását követően még hatszáz év múltán is sok példánya forgott közkezen (mert azt mégsem feltételezhetjük, hogy e mű csak Oxyrhynchosban talált olvasókra), akkor ennek a történetírónak a neve is fönn kellett, hogy maradjon legalább hatszáz éven át. Ez az idő pedig bőven elég lehetett ahhoz, hogy a név belekerüljön valamelyik általunk is ismert forrásba. Ennek az ellenkezőjét feltételezni igen aggályos volna.

¹⁴ A Hell. Oxy. és Diod. egyes részleteinek összefüggéséről újabban: C. Ehrhardt: Xenophon and Diodorus on Aegospotami. Phoenix 24 (1970) 225—228; D. Nellen: Zur Darstellung der Schlacht bei Sardes in den Quellen. Anc. Soc. 3 (1972) 45—54; A. Andrewes: The Arginusai trial. Phoenix 28 (1974) 112—122; J. K. Anderson: The battle of Samos in 395 B. C. CSCA 7 (1974) 27—53; E. Lanzilotta: Two different approaches to the battle of Sardis 395 B. C. CSCA 12 (1979) 183—200; A. Andrewes: Notion and Kyzikos. The sources compared. JHS 102 (1982) 15—25.

¹⁵ Vö. 10. jegyzet.

¹⁶ H. Bloch: Studies in Historical Literature of the Fourth Century. Studies presented to W. S. Ferguson. Harvard Studies in Cl. Phil. Suppl. I. Cambridge, Mass. 1940. Reprint. ed. New York 1973, 306—307. oldalán található egy táblázat, amely összefoglalja az összes 1939 végéig napvilágot látott megoldási kísérletet.

¹⁷ K. Fuhr: Zu dem neuen griechischen Historiker. Ber. Phil. Woch. 1908, 156—158; H. Bloch: i. m. 334—341. (vö. 16. jegyzet). G. Bonamente: Studio sulle Elleniche di Ossirinco. Perugia 1973, 13—18.

¹⁸ H. Bloch: i. m. 340—341.

*Plataiai Daimachos*¹⁹

Ezt a nézetet egyedül F. Jacoby képviselte, rajta kívül mindenki elvetette. Csak azért érdemes érveit fölledznünk, mert a FGrH II. kötetében, mégha bizonytalan formában is, ezt az állítást ismétli meg 1926-ban. Jacoby a boiótiai excursus mögött boiótiai szerzőt vélt felfedezni, s mivel I. Diodóros a XIV. könyvben hosszú passzusokon át követi Ephoros híradásait, s mivel 2. Ephoros sokat merített Daimachostól, az azonosítást meg lehetett kockáztatni. Az ellenérvek, vagy az állítás kritikussainak hosszas felsorolása helyett elégedjünk meg annyival, hogy a PSI 1304 valamint a P. Cairo 26/6/27/1 — 35 előkerülése gyökeresen új helyzetet teremtett: a Hellenica Oxyrhynchia-t nem lehetett többé lokális Boiótia-történetként, vagy akárcsak egy boiót számszögből író szerző műveként fölfogni. Jacobyn kívül nem is tette más.

*Androtión*²⁰

Ez az elmélet olasz földön született, és követőre is csak ott talált, bár nem akárki személyében: G. de Sanctis hipotézisét A. Momigliano tette magáévá. Pedig igen ingutag talajon állt ez az elmélet. De Sanctis a Londoni papirusz IV, 1. saját maga által javasolt kiegészítéssel: *ἔτος ὀδοῦρ ἐνεστίζηται [ἐν τῷ Φορητίων ἡγεῖται . . .]* forrásértékűként kezelve arra a következtetésre jutott, hogy a Hellenica Oxyrhynchia egy Atthis, nevezetesen Androtión Atthisának része, hiszen az Atthisok használták ezt a fajta datálást. Az új töredékek előkerülése ennek az azonosításnak is kizárták a lehetőségét: a Hellenica Oxyrhynchia több, mint egy egyszerű Atthis, ráadásul a szerkezete, a kronológiai adatainak használata is egészen más.

*Ephoros*²¹

Ennek az elméletnek az adott különös jelentőséget, hogy a tárgybeli egyezések Diodóros és a Hellenica Oxyrhynchia között első pillanattól kezdve szembeszökőek voltak, noha szó szerinti idézetet nem sikerült találni Diodórosnál. Mivel ezeken a helyeken Diodóros I.) lényegesen eltér a xenophóni Hellenikától, valamint 2.) többször megnevezi forrását, vagyis Ephorost,²² fölmerült annak a lehetősége, hogy a Hellenica Oxyrhynchia ennek az i. e. IV. századi kyméi (Aiólis) kompilátornak a műve. E. Schwartz (i. m.) még azzal is kiegészítette az érvelést, hogy Ephoros a római császárkorban igen nagy népszerűségnek örvendett, ha tehát egy i. e. IV. századi görög történetírót többször is újramásoltak az i. sz. II. századi Oxyrhynchosban, az nagy valószínűséggel Ephoros volt. Az elmélet tarthatósága már 1919-ben erősen megingott, mégpedig azért, hogy előkerült egy valódi Ephoros-papirusz (P. Oxy. 1610).²³ Grenfell és Hunt, a szöveg kiadói, rámutattak,²⁴ hogy a papirusz valamint Diod. Sic. 11, 59, 3 ill. 11, 60, 4 között szó szerinti egyezések vannak (13 ill. 11 szó azonos!). Ez, amint H. Bloch is kiemelte,²⁵ kizárja a Hellenica Oxyrhynchia írójának azonosítását Ephorossal: mert ha egy ilyen, jóval rövidebb töredék is szó szerinti egyezéseket mutat föl, hogyan hiányozhatnak ezek a teljes Londoni papiruszból, majd a két újabb leletből is? Nem beszélve arról, hogy a Hellenica

¹⁹ F. Jacoby: Der Verfasser der Hellenica von Oxyrh. Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Berlin 1924, 13—18; FGrH 66 T 1.

²⁰ G. de Sanctis: L'Attide di Androzione e un papiro di Oxyrhynchos. Atti Accad. Torino 43 (1908) 331—356; A. Momigliano: Androzione e le «Elleniche» di Ossirinco. Atti Accad. Torino 66 (1931) 29—49; G. de Sanctis: Nuovi Studi sulle «Elleniche» di Oxyrhynchos. Atti Accad. Torino 66 (1931) 157—194.

²¹ E. M. Walker: The Hellenica Oxyrh.; its Authorship and Authority. Oxford 1913, 134 skk.; E. Carriagnac: Réflexions sur Ephore. Mélanges Glotz, Paris 1932, I. 149 skk.; E. Schwartz: Die messenische Geschichte des Pausanias. Philologus 92 (1937) 21, 3. jegyzet.

²² Diod. Sic. 13, 40, 3; 13, 54, 5; 13, 60, 5; 13, 80, 5 stb., igaz, többnyire a szicíliai események kapcsán.

²³ B. P. Grenfell—A. S. Hunt: The Oxyrhynchus Papyri XIII. London 1919, 98—127.

²⁴ i. m. 103—104.

²⁵ H. Bloch: i. m. 323—325.

Oxyrhynchia szövegéből, mint az előbbiekben láttuk, kiderül, hogy szerzője nem ismerette az i. e. 411-et megelőző eseményeket, Ephoros pedig, értesüléseink szerint a Hérakleidák visszatérésével kezdi törtériáját.²⁶

Theopompos²⁷

Ha eddigi következtetéseink helyesek voltak, a Hellenica Oxyrhynchia szerzője Thukydides művét folytatta. Ebben az esetben a szóba jöhető nevek száma kettőre csökken, ugyanis forrásaink szerint Xenophónon kívül csak Theopompos²⁸ és Kratippos²⁹ fogott bele ebbe a hatalmas munkába. Grenfell és Hunt a Londoni papirusz editio princepsében csak a két szerzőt nevezi meg, mint a töredék valószínű szerzőjét, de végül Theopomposzt részesíti előnyben Kratippossal szemben. Azon a tényen túl, hogy a Hellenica Oxyrhynchia éppúgy Thukydidesét folytatja, mint Theopompos elveszett munkája, még az is Theopompos mellett szól, hogy a Hellenica Oxyrhynchiaival seregnyi rokonvonást mutató diodórosi mű több helyütt név szerint idézi Theopomposzt,³⁰ tehát a Caesar-kori szerző bizonyosan ismerte, sőt, forrásul használta az i. e. IV. századi Hellenikát. Ezen kívül Diodóros megadja a Theopompos által tárgyalt korszak kezdő és végső határát³¹ amely időpontok (i. e. 410–394) valóban egybeesnek a Hellenica Oxyrhynchia időhatáraival. Az eddigiekén túl azonban szövegszerű egyeztetéseket is föl kellett volna mutatni ahhoz, hogy a feltételezés bizonyossággá váljék. Sajnos ilyeneket nem sikerült találni, legföljebb egyes részek közötti tartalmi hasonlóságokat. Az E. Meyer által kiemelt Theopompos-idezet³² és a Londoni papirusz VII, 3–4 erősen kiegészített földrajzi közlése a Maiandros folyásának irányáról valóban rokonságot mutat, de ennél többet nem lehet állítani róla. Fontosabb a Theopompos által kedvelt *ἐλθεῖν* értelmű *καταίγειν* kétszeri fölbukkanása a Hellenica Oxyrhynchiaiban (Londoni papirusz VIII, 2; XVI, 1). Még egy földrajzi név köti össze Theopompos művét a Hellenica Oxyrhynchiaival. A Londoni papirusz egy, a ciprusi Karpasiából származó embert következetesen *ὁ Καρπασεύς*-nak nevez (XV, 1; 2; 3; 5), Theopompos FGrH I15 F 19. fragmentumához hasonlóan, az általánosan használt *Καρπασεύτης* helyett.³³

Ha az érveket sorra vesszük, kiderül, hogy 1) Thukydidesét nemcsak Theopompos folytatta, hanem Kratippos is. 2) Nemcsak Theopompos művének kezdő és végpontja i. e. 410 és i. e. 394, hanem Kratipposé is.³⁴ 3) A két földrajzi adat feltűnő hasonlósága (a Maiandros folyása, ill. a *Καρπασεύς*) valamint a *καταίγειν* gyakori előfordulása magyarázható azzal is, hogy Theopompos forrásként használta a Hellenica Oxyrhynchiait, s ebből a műből kerültek bele ezek a kifejezések a theopomposi Hellenikába.

Ezzel szemben kifejezetten Theopompos ellen szól az, hogy 1) a Hellenica Oxyrhynchia szerzője nyilván az események kortársa volt, amilyen gazdag a (mások, pl. Xenophón által is említetlenül hagyott) részletekben, míg Theopompos jóval fiatalabb volt, ugyanis i. e. 377/6-ban született, vagyis csak másodkézből, írásos forrásokból értesülhetett az általa leírt eseményekről. Ez a forrás pedig lehetett a Hellenica Oxyrhynchia is.

2) Ha helyes volt az a következtetésünk, hogy a Hellenica Oxyrhynchia szerzője i. e. 356, vagyis a Szent Háború kitörése előtt fejezte be művét, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy ezt az igen érettnek tűnő alkotást Theopompos húsz esztendő korában fejezte be, és még kamasz fővel kezdte el írni. Ez a föltevés igen valószínűtlen.

²⁶ Diod. Sic. 4, 1, 2; 16, 76, 5.

²⁷ B. P. Grenfell–A. S. Hunt: i. m. 1908, 110–143; E. Meyer: Theopompos Hellenika. Halle 1909; E. Cuvignac: L'histoire grecque de Théopompe. REG 25 (1912) 129–157; R. Laqueur: Theopompos. RE V. A. 2176–2223 (1934) Újabbán: G. A. Lehmann: Die Hell. von Oxyrh. und Isokrates' Philippos. Historia 21 (1972) 385–398; E. Ruschenbusch: Theopompea. ZPE 39 (1980) 81–90; uő.: Theopompea II. ZPE 45 (1982) 91–94; G. A. Lehmann: Theopompea. ZPE 55 (1984) 19–44.

²⁸ Diod. Sic. 13, 42, 5.

²⁹ Dion. Hal. Thuc. 16.

³⁰ Diod. Sic. 1, 37, 4; 4, 1, 3; 7, 17, 1; 13, 42, 5; 14, 84, 7; Theopompos Philippikájáról 16, 3, 8; 16, 71, 3.

³¹ Diod. Sic. 13, 42, 5; 14, 84, 7.

³² Strab. 13, 4, 12.

³³ Az érvek bővebb kifejtését vö. legújabbán G. A. Lehmann: i. m. (1984) 27–30.

³⁴ Plut. de glor. Athen. 345 C–E.

3) Theopompos stílusáról közismert volt az antikvitásban, hogy egyrészt pompázatos, fordulatokban gazdag, másrészt néha kifejezetten heves és éles volt.³⁵ Mindennek az ellenkezője jellemzi a Hellenica Oxyrhynchiát. Theopompos, Thukydideshez hasonlóan, beszédeket szótt műveibe.³⁶ A Hellenica Oxyrhynchia szerzője kerülte a beszédek beiktatását.

4) Theopompos nem nevezhető Xenophóntól teljesen független forrásnak, mivel Porphyrios szerint plagizált tőle.³⁷

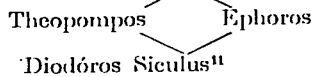
Összefoglalva elmondhatjuk, hogy míg a Theopompos mellett szóló érvek vagy nemcsak őrá, hanem Kratipposra is vonatkoznak, vagy nem túlságosan bizonyító erejűek, az ellene szóló érvek elég nyomósaknak tűnnek.

Kratippos³⁸

Ő az egyetlen, akinek a személyleírása tökéletesen ráillik a Hellenica Oxyrhynchia szerzőjére: 1) Thukydides folytatója. 2) Művének időhatárai: i. e. 410–394. 3) Thukydidesdel ellentétben nem használt beszédeket. 4) Stílusa tárgyilagos. 5) Thukydides fiatalabb kortársa volt, tehát az események szemtanúja lehetett, ill. a kortárs szemtanúktól megfelelő információkat szerezhetett. 6) Művében excursusok utalnak arra az időszakra, amelyről nem számolt be korábban.³⁹

Ennek a tökéletes egyezésnek azonban az is lehet az oka, hogy Kratipposról ezeken az állításokon kívül jóformán semmit sem tudunk. Theopompos tekintélyes testimoniájával és fragmentájával összehasonlítva ez a négy rövid testimonia bizony nem sok. Ezért aztán az azonosítás ellenzői elsősorban nem ezeket az állításokat kérdőjelezték meg, hanem Kratippos létét.⁴⁰ Pedig Diodóros és a korábbi források hallgatása Kratippos nevéről annak is betudható, hogy műve Theopompos és Ephoros forrásává vált, s az általa leírt eseményeket pl. Diodóros csak közvetítőkön keresztül ismerte. Vagyis a hagyományozás nagyjából így képzelhető el:

Hellenica Oxyrhynchia = Kratippos (?)

Mivel Kratipposról egy sor sem maradt ránk, a stíluskritikai érvek, amelyeket Theopompos szövegénél eredményesen lehetett alkalmazni, esetében szóba sem jöhetnek. Így aztán elképzelhető, hogy valóban csak forrásaink hiányos volta magyarázza a kratipposi azonosítás kétség kívül jelentős sikerét: mind a szövegkiadó V. Bartoletti, mind a kommentárszerző I. A. F. Bruce, mind a RE cikkírója, H. R., Breitenbach mellett voksolt.

Az eddigiek alapján látható, hogy igen nehéz eldönteni a kérdést, vajon ki írta a Hellenica Oxyrhynchiát. A legtöbb hipotézis megoldt, de az érvek és ellenérvek Theopomposnál és Kratipposnál egyensúlyban vannak. A jelek azt mutatják, hogy Kratippos szerzősége a legvalószínűbb. Vele tulajdonképpen csak egy gond van: lehet, hogy nem is létezett. Mivel művéről csak igen késői forrásokban esik szó, és Diodóros pl. meg sem említi, amikor Thukydides folytatóiról ír, nem lehet kizárni azt, hogy a neve alatt

³⁵ Cicero Brut. 66; Dion. Hal. ad Pomp. 6.

³⁶ Plut. Mor. 803 B; FGrH 115, F 164; 166.

³⁷ Euseb. Praep. Ev. 465 B–C; FGrH 115, F 21. Az ellenérvek felsorolását vö.

I. A. F. Bruce: i. m. 23.

³⁸ Már Grenfell–Hunt: i. m. (1908) is fölveti az azonosítás lehetőségét. Utánuk: W. A. Goliher: The New Greek Historical Fragment attributed to Theopompos or Cratippus. English Historical Revue 23 (1908) 277–283; L. Paretti: Cratippo e le «Elleniche» di Oxyrh. Studi Italiani di Filologia (Classica 19 (1912) 398–517; I. A. F. Bruce: i. m. 25–27; H. R. Breitenbach: i. m. 383–426; S. Accamo: Cratippo. MGR 6 (1978) 185–212.

³⁹ Dion. Hal. Thuc. 16; Plut. de gloria Athen. 345 C–E; Ps. Plut. Vit. X orat. 834; Marcell. Vit. Thuc. 31–33; vö. H. R. Breitenbach: i. m. 414–418.

⁴⁰ H. Bloch: i. m. 306–307; vö. L. Paretti: i. m. 405 skk.

⁴¹ Másként rajzolja meg H. Bloch: i. m. 323 és H. R. Breitenbach: i. m. 413.

császárkorban közkézen forgó történelmi mű — hellenisztikus hamisítvány.⁴² Ebben az esetben igen nehéz határozott választ adni a szerzőség kérdésére. Én mégis megkockáztatnám egy újabb szempont fölvetését, amely azonban csak annyiban új, hogy kilép az eddigi azonosítási kísérletek inerciarendszeréből. Vajon egyáltalán érdemes-e erőltetni egyik vagy másik azonosítást? Nem egyszerűen arra gondolok, hogy a szerző nevét nem ismerjük, hanem arra, hogy ha ismerjük is, jelen pillanatban nem tudjuk bizonyosan azonosítani. A megoldást egy olyan egyenes idézet szolgáltathatná, mint amelyet Ephoros esetében találtunk.⁴³ Ilyen azonban egyelőre nem áll rendelkezésünkre. Így aztán tiszta lelkiismerettel csak annyit mondhatunk: a szerző valószínűleg Kratippos, de ennek, mint bármely egyéb hipotézisnek is, megvan a maga gyenge pontja. A mű azonban itt áll előttünk, egy i. e. IV. századi, kortárs forrás, amely rendkívül gazdag a részletekben, és amely jelentőségében nem áll Xenophón Hellénikája mögött. Más hagyományt rögzít, mint Xenophón, de e hagyomány többnyire kiállta a kritikus vizsgálódások próbáját. A mű stílusa mindenfajta retorikától mentes, tárgyilagos hangú, tiszta attikai. A szerző igen nagy történelmi érzékkel tapint rá az események indítékaira, mozgatórugójára, s ebben csak Thukydidéssel vethető össze. Vajon ez kevés? Vajon többet tudhatunk meg erről a korról, ha biztosan állíthatjuk: ez Kratippos műve? Egy szerzőé, akiről úgysem tudunk semmit?

Ha képtárban járunk, kétfajta múzeumlátogatóval találkozunk. Az egyik gondosan elolvassa a festők nevét, és csak akkor áll meg a kép előtt, ha ismerős, netán világhírű névre akadt. Az ismeretlen név láttán, vagy ha az van odaírva, hogy Ismeretlen, továbbmegy. A másik a képeket nézi, és csak akkor szemléli meg egyiket-másikat alaposabban, ha az igazán fontos számára. Ilyenkor aztán a festőjére is kíváncsi lesz, de nem érez csalódottságot, ha a táblán az áll: Ismeretlen. Számára ugyanis maga a mű volt a fontos.

A hellenica Oxyrhynchiat önmagáért is érdemes megismernünk.⁴⁴

NÉMETH GYÖRGY

⁴² Diod. Sic. 13, 42, 5; E. Schwartz: Die Zeit des Ephoros. Herm. 44 (1909) 481—502; F. Jacoby: The authorship of the Hellenica of Oxyrhynchus. Class. Quart. 44 (1950) 1—8; E. Meyer: Theopomps Hellenika. Halle 1909, 126—129.

⁴³ Vö. 25. jegyzet.

⁴⁴ A Hell. Oxyrh.-val kapcsolatos szakirodalmat összefoglalja 1940-ig H. Bloch: i. m. 304—307; 1959-ig V. Bartoletti: i. m. (1959) XXVII—XXXIV; 1967-ig I. A. Bruce: i. m. 165—169; 1970-ig H. R. Breitenbach: i. m. 424—426. Az 1984 végéig megjelent szakirodalomra a jegyzetekben utalok. Az eddig nem idézettek közül megemlíteném: L. Canfora: Tucidide continuato. Prorogones, Studi X. Padova 1970; A. Slomczynska: L'anonyme d'Oxyrhynque en tant que continuateur de Thucydide. Meander 25 (1970) 330—350; F. D. Jackson: The TLDV mss. of Xenophon's Hellenica and their descendants. TAPhA 105 (1975) 175—187; C. J. Dull: Thucydides I, 113 and the leadership of Orchomenos. Cl. Phil. 72 (1977) 305—314; S. Accame: Recherche sulle Elleniche di Ossirinco. MGR 6 (1978) 125—183; D. P. Orsi: 'Εκ τῶν κοινῶν χρηματίζεσθαι. QS 5 (1979) 9273—9282. L. Canfora: Eduard Meyer tra Cratipo e Teopompo e. előadásában a Bad homburgi E. Meyer Kollokviumon 1987{novemberében kifejtette, hogy Kratippos Xenophón álneve volt(!), így Xenophón a Hell.Ox. szerzője.

HELLENICA OXYRHYNCHIA¹FRAGMENTA FLORIENTINÁ (PSI 1304)²

A

I. 1. ³... négy száz ...

... hanyatt-homlok menekültek, a lakedaimóniak pedig ... zárt rendben visszavonultak a dombokhoz. Az athéniak katonái őket ugyan nem üldözték, de a megariakat nyomon követve a városba vezető úton, sokat leterítettek közülük. Ezután végigpusztították a vidéket, majd fegyverszüneti egyezmény értelmében átadták a megariak és a lakedaimóniak halottjait, akik közül mintegy húszan estek el. Mindezek után győzelmi jelet állítottak, és hazatértek. 2. Az athéniak, amikor értesültek a csata eseményeiről, megharagudtak a hadvezérekre, és nehezményezték a dolgot, mivel úgy tartották, hogy elhamarkodottan vállalták a veszélyt és kockáztatták az egész várost. A győzelemnek azonban szerfölött örültek, mivel soha azelőtt nem sikerült diadal-maskodniuk a lakedaimóniakon ... Pylos mellett ...⁴

B

IV. 1. ⁵... ahogy szokott ... hajókat küldeni ... azokat, felszerelvén a tíz legjobb állapotban levő triérést, a többieknek [Antiochos] megparancsolta, hogy álljanak lesben a kikötőben, amíg az ellenséges hajók messzire el nem távolodnak a parttól. Ő maga pedig a tíz hajóval Ephesosba vitorlázott ... [azzal a szándékkal, hogy az ellenség ellen] vezesse őket. 2. Amikor Lysandros meglátta őket, gyorsan vízre bocsátott három hajót, amelyek már korábban [fel voltak erre készítve] ... elsüllyesztették Antiochost ... és elpusztították ... akik az athéniak közül vele együtt hajóztak gyorsan visszafordultak, mivel megrémültek és nem vállalkoztak arra, hogy teljes erővel tengeri csatába kezdjenek. Lysandros valamennyi háromsor-evezőjét magához vével üldözte az ellenséget. 3. Miután a többi athéni meglátta, hogy a lakedaimóniak kihajóztak és üldözik az ő tíz egységből álló hajórajukat, azonnal hajóra szállt, hogy segítségükre siessen. Ugyanakkor pedig, mivel az ellenség hamarosan

¹ E fordítás első változata az 1979/80-as tanévben, *Hahn István* professzor papírológia szemináriumán készült. Az alakuló szöveget Hahn professzor hétről hétre ellenőrizte, javíttatta, így az előttünk fekvő fordítás megszületése nem kis mértékben az ő érdeme. Ezért ajánljuk az ő emlékének a magyar *Hellenica Oxyrhynchia*-t.

² A jegyzetekben arra törekedtem, hogy a *Hell. Oxy.* minden fejezeténél föltüntessem más szerzők párhuzamos helyeit. Egyéb tárgyi jegyzetekre, kommentárookra egyrészt helyhiány miatt nem volt lehetőségem, másrészt e kiadásnak nem is ez a célja, hiszen *A. F. Bruce: An Historical Commentary on the Hellenica Oxyrhynchia*. Cambridge 1967 c. műve mintaszerűen ellátja ezt a feladatot. A fordításban a hiányokat jelölő pontok és a kiegészítéseket jelző zárójelek nem adják vissza pontosan az eredeti töredék állapotát. (N. Gy.)

³ *Diod. Sic.* 13, 65, 1.

⁴ A II. és III. columna annyira sérült, hogy összefüggő fordítást nem tudunk adni a szövegből. A valószínű párhuzamos helyek: *Diod. Sic.* 13, 65, 3; 13, 71, 1; *Xen. Hell.* 1, 1, 32; 1, 5, 11.

⁵ *Diod. Sic.* 13, 71, 2; *Xen. Hell.* 1, 5, 12; *Plut. Alcib.* 35, 6; *Plut. Lys.* 5, 1; *Pausan.* 9, 32, 6.

őket is szorongatta, képtelenek voltak valamennyi háromsor-evezősüket legénységgel ellátni. Hajóik nagyobb részével csak kis távolságra futottak ki a kolophóni kikötőből, ezzel az előttük hajózókat [csak taszigálták], ők maguk pedig megzavarodva harc nélkül [szétszóródtak], és rendezetlenségük következtében megfutamodtak az ellenség elől. A lakedaimóniak látva, hogy az athéniak menekülnek, üldözés közben részben elpusztítottak, részben elfogtak huszonkét hajót, a többieket pedig beszorították Notionba. 4. Mindezek után győzelmi jelet állítottak a város öble előtt, majd visszahajóztak. Az athéniak egyelőre várakoztak, de [két vagy] három nap elteltével [áldozatot] mutattak be . . .

C

V. 1. ⁶ . . . szokta ugyanis . . . a megegyezés [értelmében] azonnal . . . a menekülteket. 2. Mellette ugyanis . . . Démétér és Koré szentélyében, amely . . . a városfalak [tövében] van, . . . [nap] közben a ligetben tartózkodott, éjszaka pedig felkerekedett, míg az idő nagy részét csendben töltötte elrejtőzván a ligetben. Amikor pedig az athéni átvette az őrseget, leeresztette a fal tetejéről a kötelet és valamilyen jelet adott arról, hogy ő van őrsgben, akár hanggal, akár úgy, hogy követ hajított. A myndosi ember ekkor előbújt a ligetből; ha a másik lebecsátott valamilyen levelet, azt átvette és megőrizte, azután pedig ő maga kötött egy másik levelet a kötélre . . .⁷

FRAGMENTA LONDINENSIA (P. Oxy. 842)

A

VI. (I).⁸ 1. Ugyanabban az időben⁹ Athént elhagyta egy háromsor-evezős hajó, anélkül, hogy a népgyűlés erről határozatot hozott volna. A hajó parancsnoka Démainetos volt, aki, mint mondják, titokban megegyezett ebben az ügyben a buléval, miután több polgár csatlakozott hozzá. Ezekkel együtt Peiraieusba lemenve és a hajódokkokból vízre bocsátva egy hajót, útra kelt, hogy Konónhoz vitorlázzon. 2. Nagy fölzúdulás lett ebből; az athéniak közül az előkelőek és a jószándékúak méltatlankodtak és azt mondták, ha háborút kezdenek a lakedaimóniak ellen, romlásba taszítják a várost. A tanácsstagok a ármától megrémülve összehívták a népgyűlést azt a látszatot keltve, hogy nekik egyáltalán nem volt részük az ügyben. Miután összegyűlt a sokaság, az athéniak közül szólásra emelkedtek azok, akik Thrasybulos, Aisimos és Anytos környezetéhez tartoztak és megmagyarázták, hogy nagy veszélyt vállalnak magukra, ha a várost nem tisztázzák a vád alól. 3. Az athéniak körül a mérsékeltek és a vagyonosak meg voltak elégedve a jelen helyzettel. A többség és a démos képviselői viszont megrémültek és hallgattak a javaslattevőkre. Követeket küldve Milónhoz, az Aigina szigetén állomásozó harmostés-

⁶ Mivel vitatott, hogy e töredék Thasos (i. e. 408/7), vagy Byzantion (i. e. 409/8) ostromáról szól (vö. Bruce: i. m. 45–46), a párhuzamokat sem tudjuk biztosan megadni. Mindenesetre Dionysios Byzantios Anapl. 13. beszámol Démétér és Koré byzantionai szentélyéről, így valószínűbb ez a megoldás, tehát a párhuzamos források Diocl. Sic. 13, 66–67; Xen. Hell. 1, 3, 16–22.

⁷ A további töredékek csak néhány betű terjedelműek.

⁸ Aeschin. 2, 78.

⁹ I. e. 397/6.

hez, azt üzenték, amennyire csak tudja, büntesse meg Démainetost, mivel ezeket a dolgokat nem a város beleegyezésével cselekedte, — holott korábban éppen ők szinte állandóan zavargást szítottak és sok mindent tettek a lakadaimóniak ellen. VII. (II.) 1.¹⁰ Ugyanis fegyvereket és legénységet küldtek a Konónnal levő hajókra, a királyhoz pedig követséget menesztettek . . . . .kratés, Hagnias és Teleségoros vezetésével. Pharax, a korábbi nauarchos, elfogta és a lakadaimónokhoz vitette őket, akik kivégezték mindet. 2.¹¹ [A démos képviselői] méltatlankodtak a történetek miatt, mivel Epikratés és Kephalos hívei izgatták őket. Ugyanis éppen ők voltak azok, akik leginkább uszították háborúra a várost, — és ez a szándékuk megvolt nemcsak azután, hogy Timokratéssal megalkudtak és az aranyat átvették, hanem már sokkal előbb is. Ámbár néhányan azt mondják, hogy a tőle származó kincs volt az oka annak, hogy összeálltak ezek, valamint a boiótiaiak és a többi, az előzőekben felsorolt város lakói, de akik ezt mondják, nem tudnak arról, hogy ezek mind már korábban ellenségesen viseltettek a lakadaimóniakkal szemben és csak azt lesték, hogyan tudnák városukat háborúba vinni. Hiszen gyűlölték az argosiak és a boiótok is a lakadaimóniakat, mivel azok a polgárok ellenségeit kezelték barátokként; akik pedig Athénban voltak, tenni szándékoztak arról, hogy az athéniak ne tétlenkedjenek és ne maradjanak békében Azt akarták, hogy harcoljanak, és mindent kövessenek el, hogy a közös vállalkozásból hasznot húzzanak. 3. A korinthosiak közül a helyzetet megváltoztatni akaró többség az argosiakhoz és a boiótokhoz hasonlóan eleve ellenségesen állt a lakadaimóniakkal szemben, Timolaos pedig, aki egyedül különbözött tőlük, személyes sérelmek miatt fordult szembe a spártaiakkal, noha korábban nagyon jó viszonyban volt velük és erősen lakónpártinak mutatkozott, amint ez a dekeleiai háború eseményeiből világosan kiderült. 4. Ő volt az ugyanis, aki egyszer öt hajóból álló hajórajával feldúlt néhány Athénhoz tartozó szigetet, máskor pedig két triéréssel Amphipolisba hajózott majd az itteniek segítségével másik négy hajót ellátva legénységgel, tengeri harcban legyőzte Simichost, az athéniak stratégoját, ahogyan erről már korábban egy helyen beszámoltam. Az ellenség hajóit, amelyek száma öt volt, továbbá a harminc segítségül küldött hajót is elfogta, ezután pedig triéréseivel Thasosba hajózva elszakította azt az athéniaktól. 5. A fent említett városok lakói tehát sokkal inkább eme dolgok mintsem Pharnabazos aranyai miatt jutottak odáig, hogy gyűlöljék a lakadaimóniakat.

VIII. (III.) 1. Milón,¹² Aigina harmostése, amikor meghallotta az athéniaknál történeteket, embereit behajózva egy triérésen gyorsan üldözőbe vette Démainetost, aki ekkor éppen az attikai Thorikos közelében tartózkodott. 2. Milón, miután közel hajózott [hozzá], kísérletet tett [arra, hogy a part felé szorítsa, Démainetos] azonban erőteljesen [ellenállt neki]; a thorikosi kikötő hajói közül egyet kézre kerített, majd a saját hajóját hátrahagyta, mivel az megsérült, és a másik hajóra szállítva a saját tengerészeit, útnak indult Konón hadserege felé. Milón, anélkül, hogy eredményt ért volna el, saját hajójával visszatért Aiginára.

¹⁰ Isac. 11, 8; Harpoer. s. Hagnias.

¹¹ Xen. Hell. 3, 5, 1; Pausan. 3, 9, 7; Plut. Lys. 27, 1; Plut. Ages. 15, 8; Plut. Artox. 20, 4; Polyasen. 1, 48, 3.

¹² Milón valószínűleg azonos más hagyományok Kleilonjával, vö. Aeschin. 2, 78; Xen. Hell. 7, 4, 23.

IX. (IV.) 1.¹³ Az ezen a télen Hellasban történt leglényegesebb eredmények tehát így mentek végbe; a nyár kezdetével pedig . . .

. . . eljött a nyolcadik év . . .

2.¹⁴ . . . os tehát ott [időzött] . . ., a lakedaimóni és a szövetséges hajók élére pedig Pollis érkezett Lakedaimónból mint nauarchos, hogy Archelaidast felváltsa. Ugyanezen időben a phoinikiaiak és a kilikiaiak kilencven hajóval Kauosba értek, ezek közül tíz Kilikiából érkezett a többi pedig . . .¹⁵

B

XI. (VI.) . . .

4. ¹⁶ . . . nehézfegyverzetű gyalogost és ötszáz könnyűfegyverzetűt. A spártai Xenoklést állította az élükre és elrendelte, hogy amint felkerekednek ellenük . . . rendeződjenek csatasorba . . . újra fölállítva a sereget, napkeltekor előre vonult. A barbárok, szokásuk szerint, szorosán követték őket, egyesek távolról, hajtófegyverekkel támadták a görögöket, mások lovon körbe-körbenyargalták őket, ismét mások rendezetlen sorokban eredtek nyomukba végig a síkságon. 5. Amikor Xenoklés úgy látta, eljött az ideje, hogy megtámadják az ellenséget, a peloponnésosiakat futólépésben elindította rejtkehelyükről. Ahogy a barbárok meglátták a rohamozó helléneket, valamennyien szertefutottak a síkon. Agésilaos, látva, mennyire inukba szállt a bátorságuk, üldözésükre küldte hadseregéből a könnyűfegyverzetűeket és a lovasokat, akik a rejtkehelyről előtörőkkel együtt szorongatták a barbárokat. 6. Nem túl hosszú ideig követték az ellenséget — ilyen sok lovast és könnyűfegyverzetűt amúgy sem tudtak volna elfogni —, körülbelül hatszázat ledárdáztak közülük, majd az üldözéssel felhagyva egyenest a táboruk ellen vonultak. Az őrség elfogása után, amely nem is mutatott különösebb ellenállást, gyorsan lerohanták az egész táborát és rengeteg élelmiszert, sok embert és számos fõlszerelést valamint értéktárgyat zsákmányoltak. Mindez részben a katonáké, részben magáé Tissaphernésé volt.

XII. (VII.) 1.¹⁷ Ilyen módon zajlott le a csata. A barbárok, megrémülve a hellénektől, Tissaphernéssel együtt Sardeis felé vonultak vissza; Agésilaos még három napig ott maradt — ez alatt az idő alatt fegyverszüneti egyezmény értelmében kiadta az ellenség halottjait, győzelmi jelet állított és elpusztította az egész környéket —, majd visszavezette seregét Nagy-Phrygiába. 2. A menetelés során már nem tartotta a katonákat négyyszög alakú harci alakzatban, hanem megengedte, hogy kóboroljanak, amerre akarnak és sanyargassák az ellenséget. Amikor Tissaphernés értesült arról, hogy a hellének előre vonulnak, ismét összegyűjtötte a barbárokat és több stadion távolságban követte Agésilaost. 3. Ő viszont, miután átvonult a lydek síkságán,

¹³ Arról, hogy az itt említett nyolcadik év i. e. 396/5-re, vagy 395/4-re vonatkozik vö. *Bruce*: i. m. 66—72.

¹⁴ *Diod. Sic.* 14, 79, 8.

¹⁵ A további sorok rendkívül töredékesek. Az előforduló nevek: Sidón, Pharnabazos, Konón.

¹⁶ A caput első része nagyon töredékes. Az előforduló nevek: Agésilaos, Tissaphernés, Kaustros-medence. Párhuzamos helyek: *Diod. Sic.* 14, 80, 1; *Xen. Hell.* 3, 4, 20 *Plut. Ages.* 10, 1; *Pausan.* 3, 9, 6; *Polyaen.* 2, 1, 9; *Nepos Ages.* 3, 4; *Front. Strateg.* 1, 8, 12.

¹⁷ *Vö.* 16. jegyzet.

azokon a hegyeken vezette keresztül a hadat . . . , amelyek Lydia és Phrygia között húzódnak. Miután ezeken átkeltek, Phrygiába vezette a helléneket, míg csak meg nem érkeztek a Maiandros folyóhoz, amely Kelainai, Phrygia legnagyobb városa, mellett ered, Priénénél ömlik a tengerbe és . . . 4. Miután a peloponnésioiakat és szövetségeseiket letáboroztatta, áldozattal jóslatot kért, hogy vajon át kell-e kelni a folyón, vagy nem, és vonuljon-e Kelainai ellen, vagy ismét nagyobb útra vezesse katonáit. Mivel történetesen kedvezőtlenül ütött ki az áldozat, a megérkezés napján végig ott maradt s a következő napon vezette el a sereget . . . Agésilaos tehát . . . a maiandrosinak nevezett sík ság(on) . . .

. . . legeltetnek a lydek és . . .¹⁸

D

XV. (X.) 1. . . .¹⁹

. . . naponta fegyveresen gyakorlatoztatta katonáit a kikötőben azzal az ürüggyel, hogy a tétlenség miatt ne váljanak harcképtelenebbé — de valójában azzal a szándékkal, hogy a rhodosiakat megnyerje: ha majd meglátják őket fegyveresen megjelenni, azok se legyenek tétlenek. Amikor pedig már mindenki számára megszokottá tette a gyakorlatozás látványát, akkor a triérések közül húszat magához véve elvitorlázott Kaunosba, mivel nem akart jelen lenni a (spártai) parancsnokok pusztulásánál. Ezért szárnysegédeknek, Hierónymosnak és Nikophémosnak hagyta meg, hogy legyenek gondjuk a teendők elvégzésére. 2. Ezek még vártak aznap, majd a következőn, amikor a katonák szokás szerint megjelentek a gyakorlalon, egy részüket fegyveresen a kikötőbe, más részüket pedig az agora közelébe vitték. Mihelyt a tervbe beavatott rhodosiak megértették, hogy ideje cselekedni, törökkel fölfegyverkezve az agorán gyülekeztek. Egyikük, Dórimachos, arra a kőre fellépve, amelyről a kikiáltó szokta közzé tenni a hirdetményeket, ahogy csak kifért a torkán, így kiáltott: «Férfiak, polgártársak, induljunk a zsarnokok ellen, amilyen gyorsan csak tudunk.» A többiek, amikor segítségadásra szólította fel őket, törökkel a kezükben benyomultak a város vezetőinek tanácskozására, megölték Diagoras híveit s még tizenegyet a többi polgárok közül. Mindezek után gyűlésbe hívták a rhodosiak tömegeit. 3. Alig gyűltek össze, Konón máris megérkezett Kaunosból a triérésekkel. Azok pedig, mihelyt véghezvitték az öldöklést, a fennálló államrendet megváltoztatva demokráciát hoztak létre és néhány polgárt száműztek. A Rhodost érintő felkelés tehát ilyen módon ment végbe.

XVI. (XI.) 1.²⁰ A boiótok és a phókisiak ezen a nyáron háborúba keveredtek. A köztük levő gyűlölség okozói leginkább bizonyos thébai személyek voltak;

¹⁸ A XIII—XIV. caput rendkívül töredékes. Előforduló nevek: Tissaphernés, Artaxerxés, Tithraustés, Phrygia, Lydia, Ariaios, Agésilaos. Valószínű párhuzamok: Diod. Sic. 14, 80, 6; Xen. Hell. 3, 4, 25; Polyæn. 7, 16, 1; Plut. Ages. 10, 5; Plut. Artox. 23, 1; Nepos Con. 3, 1; Xen. Anab. 1, 9, 1; Xen. Oec. 4, 18.

¹⁹ Diod. Sic. 14, 79, 6; Pausan. 6, 7, 6.

²⁰ Az ún. «boiót alkotmány» a Hell. Oxy. egyik legértékesebb része. Értékeléséhez újabban: P. Salmon: Étude sur la confédération béotienne (447/6—386). Bruxelles 1978; J. Buckler: The re-establishment of the Boiotarchia (378 B. C.). AJAH 4 (1979) 50—64. J. M. Moore: The Boeotian Constitution from the Oxyrhynchus Historian. in: Aristotle and Xenophon on democracy and oligarchy. London 1975, 125—135; továbbá Bruce: i. m. 157—164, Appendix 2.

néhány évvel korábban ugyanis történetesen a boiótok között tört ki belviszály. 2. Akkoriban Boiótia-szerte így álltak az ügyek: minden városban négy tanács volt felállítva, amelyeknek azonban nem minden polgár lehetett a tagja, hanem csak azok, akik bizonyos vagyonnal rendelkeztek. A tanácsok közül felváltva mindig az egyik vezette a várost és volt javaslattételi joga; indítványait minden ügyben a másik három elé terjesztette és az vált érvényessé, amit mindnyájan elfogadtak. 3. Így szervezték meg az egyes városok belső életét, a boiótok közös ügyei pedig a következőképpen voltak relledezve: a térség egész lakossága tizenegy kerületre volt osztva, amelyek egyegy boiótarchost választottak. A választás a következő módon történt: négyet adtak a thébaiak, kettőt a város, kettőt pedig Plataiai, Skólos, Erythrai, Skaphai és a többi olyan helység nevében, amely korábban közös államot alkotott velük, de ekkor már Thébaihoz tartozott. Két boiótarchost adott Orchomenos és Hysiai, kettőt a thespiai-iak Eutrésisszel és Thisbai-jal, egyet a tanagraiak, egy továbbit pedig a haliartosiak, a Lebadeia-beliek és a koroneiaiak; — ezt mindig meghatározott sorrendben küldte ki az egyik vagy a másik város. Ugyanilyen módon került ki Akraiphnion, Kópai és Chaironeia közös képviselője is. 4. Ilyen módon állították ki tehát az egyes vidékek az archónokat. Hatvan tanácsost választottak minden boiótarchos után és ezeknek költségeit maguk a városok fedezték. Hadsereget is felállított minden egység, részenként körülbelül ezer nehézgyverzetű gyalogost és száz lovast. Hogy világosan fejezzem ki magam, a boiótarchosok számának megfelelően részesültek a közös javakból, teljesítették a szolgáltatásokat, küldték ki a bírákat s vettek részt egyaránt minden jóban és rosszban. Ilyen volt tehát a politikai szervezete az egész népnek; a boiótok közös tanácskozását pedig a Kadmeiában tartották.

XVII. (XII.) 1.²¹ Magában Thébaiban ugyanakkor a legkiválóbb és legelőkelőbb polgárok, amiként már az előzőekben elmondtam, éppen belviszályban voltak egymással. Az egyik csoportosulást Isménias, Antitheos és Androkleidas vezette, a másikat pedig Leontiadés, Asias és Koiratadas. A polgárok közül Leontiadés hívei a lakedaimóniakkal rokonszenveztek, míg Isménias hívei Athén-barátság gyanújában álltak, és amióta vezérük száműzetésbe ment, közülük kerültek ki a démos ügyének lelkes képviselői. Valójában nem is az athéniakkal értettek egyet, hanem . . . , mivel . . . inkább (azt) választották, . . . készek arra, hogy rosszat műveljenek . . . párton állva. 2. Így alakultak a dolgok Thébaiban. Mivel mindkét csoportosulás elég erős volt . . . sokan jöttek a Boiótia-szerte levő városokból s amazokkal együtt vettek részt egyik vagy másik hetaireia tevékenységében. Ekkor és már valamivel korábban is Isménias és Androkleidas hívei voltak befolyásosabbak magában Thébaiban és a boiótok közös tanácsában is; ezt megelőzően Astias és Leontiadés hívei voltak fölényben és hosszú időn át hatalmukban tartották a várost. 3. Amikor ugyanis a lakedaimóniak az athéniak elleni háború idején Dekeleióban tartózkodtak és saját híveik nagy táborát összefogták, hatékonyabb befolyással bírtak a többieknél, részint mert a lakedaimóniak közelebb voltak, részint mert a város sok kedvezményben részesült általuk. A thébaiak az általános jólét tekintetében jelentékenyen gyarapodtak . . . már az athéniak és a lakedaimóniak közötti háború kezdete óta. Hiszen azóta, hogy az athéniak elkezd-

²¹ Diod. Sic. 14, 32, 1; Iustin. 5, 9, 8.

ték a Boiótia elleni harci tevékenységeket, Thébaiba telepítették át Erythrai, Skaphai, Skólos, Aulis, Skhoinos és Potniai, valamint számos más, hasonló, fallal nem rendelkező település lakosságát, amelyek ily módon kétszeresére növelték Thébait. 4. Sőt, még sokkal jobban járt a város azzal, hogy a lakadaimónokkal együtt fallal zárták el Dekelciát az athéniak elől. Ugyanis megszerezték az összes rabszolgát és minden más hadizsákmányt is alig néhány ezüstért, továbbá, mivel szomszédosak voltak Attikával, az onnan származó felszerelést is mind ők ragadták magukhoz, kezdve a házak fa- és cserépanyagával. 5. Márpedig ekkoriban az athéniak földje volt egész Hellasban a legjobban fölszerelve. A lakedaimóniak előző támadásai során csak kevésbé károsodott, az athéniak pedig olyannyira magas szinten gondozták és művelték, hogy . . . egyáltalán nem [volt] náluk . . . épületek(et) pedig . . . épültek, mint bármely más vidéken. . . . [tehát amit az athéniak] a hellének ellen háborúzza a saját földjükre hordtak, azt [a háború] elvitte tőlük. Így álltak a dolgok Thébaiban és Boiótiában.

XVIII. (XIII.) 1.²² Androkleidas és Isménias hívei azon buzgólkodtak, hogy a népet háborúba indítsák a lakedaimóniak ellen, olyan szándékkal, hogy felszámolják uralmukat, nehogy niattuk és a lakónbarátok kezétől elpusztuljanak. Úgy vélték, ezt könnyedén végre tudják hajtani, mert tudták, hogy a király pénzt fog adni — amint ezt a barbárok küldötte értésükre adta —, a korinthosiak, az argosiak és az athéniak pedig szintén részt fognak venni a háborúban, mert ezek a lakedaimóniak ellenségei lévén segíteni fognak nekik abban, hogy polgártársaikat is a maguk oldalára állítsák. 2. A teendőket végiggondolva látták, hogy nyíltan nehéz lenne föllépni ellenük, ugyanis sem a thébaiak, sem más a boiótok közül nem hajlana arra, hogy harcoljon az egész Hellas fölött uralkodó lakedaimóniak ellen. Megkísérelték tehát a következő csellel háborúba vinni őket: rábeszéltek bizonyos phókisi férfiakat, hogy törjenek be a nyugatinak nevezett Lokrisba. Ennek az ellenségeskedésnek pedig az alábbi okai voltak. 3. Létezik egy, a két állam által vitatott terület a Parnassos környékén, amely miatt már korábban is háborúskodtak. Ezen a vidéken gyakran legeltetnek mind phókisiak, mind lokrisiak, s amelyik fél történetesen észrevette a másikat, nagy csapatot gyűjtve elrabolta annak jószágait. Nos, korábban mindkét részről történt ilyesmi több ízben, de ezeket bírói úton és tárgyalással intézték el. Most viszont, amikor a lokrisiak elvesztett jószágaik helyébe másokat raboltak, a phókisiak az Androkleidas és Isménias által beszervezett emberektől felizgatva, fegyveres erővel betörték Lokrisba. 4. A lokrisiak, mivel ellenség pusztította a földjüket, követeket küldtek a boiótokhoz, vádat emeltek a phókisiak ellen és méltányos segítséget kértek, hiszen mindig baráti viszonyban álltak egymással. Isménias és Androkleidas köre kapva kapott a kedvező alkalmon és rábeszélte a boiótokat, hogy segítsenek a lokrisiaknak. A phókisiak, amikor jelentették nekik a Thébaiból származó híreket, visszavonultak Lokrisból, de tüstént követeket küldtek a lakedaimóniakhoz azt kérve tőlük, tiltsák meg a boiótoknak, hogy bevonuljanak az ő területükre. Bár azok úgy gondolták, hogy a közlés megbízhatatlan, követek útján mégis megtiltották a boiótoknak, hogy háborút kezdjenek a phókisiak ellen és utasították őket, amennyiben úgy vélik, hogy bármilyen jogtalanságot szenvedtek el, a szövetségi gyűlésen vegyenek elégtételt. Azok viszont, mi-

²² Diod. Sic. 14, 81, 1; Xen. Hell. 3, 5, 3; Pausan. 3, 9, 9.

után felingerelték őket a fondorlatnak és következményeinek értelmi szerzői, dolguk végezetlenül küldték el a lakedaimóniak követeit, majd fegyvert ragadva a phókisiak ellen indultak. 5. Gyorsan rátörtek Phókisra és végigpusztították a folyóparti vidéket, Dauliát és Phanotist, megkísérelve a városok elfoglalását is. Dauliához érve hamarosan eredménytelenül visszavonultak, sőt kisebb veszteségeket is elszenvedtek; Phanotis elővárosát viszont erővel elfoglalták. Mindezek után Phókis belsejébe nyomultak, és lerohanva az Elateia és Pediea körüli síkság egy részét és az itt lakókat végigsarcolva eltávoztak. Visszavonulóban Hyampolis mellett, eszükbe jutott, hogy kísérletet tehetnének ezzel a várossal. A vidék meglehetősen meg volt erődítve. Bár erejüket nem kímélve rontottak neki a falaknak, semmi eredményt nem sikerült elérniük. Miután körülbelül nyolevan katonát veszítettek, ugyanazon az úton visszavonultak. A boiótok tehát a phókisiaknak ennyi bajt okozva tértek vissza saját területükre.

XIX. (XIV.) 1.²³ Konón pedig, miután megszerezte a lakedaimóniak és a szövetségesek hajóit attól a Cheirikratéstól, aki Pollis utódként érkezett nauarchosnak, a triérések közül húszat megtöltvén felkerekedett Rhodosból és Kaunosba hajózott, majd azzal a szándékkal, hogy találkozik Pharnabazzossal és Tithraustésszel és, hogy pénzt szerez, elindult onnan. 2. Ekkoriban már több hónapja tartozott a katonáknak a zsolddal. A hadvezérek ugyanis rosszul fizettek — ez a dolog mindig is szokásos volt a király seregében harcolók között. Már a dekeleiai háborúban is, amikor a lakedaimóniak szövetségesei voltak, meglehetősen rosszul és szűkösen csordogált a pénz. Többször szét is széledtek volna a szövetségesek triérései, ha Kyros nem olyan készséges. Mindezeknek az oka a király volt, aki valahányszor háborút kezdett, már eleve kevés pénzt küldött a vezéreknek, és a továbbiakban is hanyag volt; azok pedig, akik az ügyek élén álltak — saját vagyonuk nem lévén, amelyből méríthettek volna —, időről időre thételtenül szemlélték haderejük feloszlását. 3. Mindez tehát így szokott történni. Tithraustés, miután találkozott Konónnal, aki elmondta neki, hogy az ügyek összeomlással fenyegetnek a pénzhiány miatt, márpedig nem bölcs dolog távortartani a pénztől a király alatt harcolókat, a vele levő barbárok közül elküldött néhányat készázhusz talentum ezüsttel, hogy zsoldot fizessen a katonáknak. Ez az ezüst Tissaphernés vagyonából származott. Tithraustés rövid sardeisi várakozás után elindult a királyhoz. Előtte Ariaiosnak és Pasiphernésnek adta át a fővezérséget, nekik juttatva a háború céljára a maradék ezüstöt és aranyat, úgy mondják, hogy hétszáz talentum körüli összeget.

XX. (VI.) 1.²⁴ A Konónnal Kaunosba hajózott kyprosiak közül azok, akik elhitték bizonyos rágalmazóknak, hogy nekik nem akarják megadni a kijáró zsoldot és csak az evezősöknek és a hajóskatonáknak készülnek azt törleszteni, nagyon nehezményezték ezt és népgyűlésbe vonulva egy karpasiai embert választottak meg hadvezérnek, testőrséget adtak neki, minden csapatból két harcost rendelve mellé . . .

. . . Konónt . . .

. . . éppen . . .

. . . Konón odaérkezve . . . tárgyalt a történekről. 2. Konón pedig . . . nem hagyta, hogy higgyenek a . . . [népgyűlésbe hívta a helléneket] . . ., de azt

²³ Isocr. 4, 142—153.

²⁴ Iustin. 6, 2, 11.

mondta, hogy mindenki egyenlő arányban kapja meg a zsoldot. Miután ezt válszolta, arról beszélt, hogy fel akarja világosítani még a többieket is. A kyprosiak hadvezére, a karpasiai ember pedig a katonákhoz tartott. 3. Elindultak együtt a kapu irányába. Konón az embereit vezetve előbb ért a falakon kívülre. Ekkor a karpasiai embert, amint éppen kilépett a kapun, elfogták néhányan azon messéniaiak közül, akik Konónt szokták kísérni, bár mindezt az ő beleegyezése nélkül tették, mert a városba akarták vinni, hogy felelősségre vonják elkövetett vétkeiért. A kíséretében levő kyprosiak visszarágadták a karpasiait és megakadályozták a messéniaiakat abban, hogy elhurcolják; észrevéve a történeteket a többi, városfalon kívül tartózkodó kyprosi katona is gyorsan a hadvezér segítségére indult. Konón viszont . . . az emberek [közé] sietve . . . a városba. A kyprosiak a karpasiait megragadó messéniaiakat dárdák hajigálásával visszaverték, majd miután teljesen megbizonyosodtak arról, hogy Konón szokatlan módon valóban az elmaradt zsoldok kifizetésére készül az előkészületek alatt, felszálltak a triérésekre, mivel — mint néhányan mondták — Rhodosból Kyprosta akartak hajózni, felszedve azokat, [akik] . . . 4. . . hajóztak . . . és odahívták a kyprosiak közül, akik akarták a . . . a fellegvár ellen vonultak, hogy a . . . uralmát felszámolják, mert az őket ért összes rossznak egyedüli oka volt, de hasonlóan . . . tett . . . nekik . . . szavak . . . a várost . . .

. . . szavak . . . a várost . . .

. . . kihajóztak a . . . -ból . . . használni a . . . triéréseket . . .

5. Konón pedig, miután ők visszatértek, elment Leónymoshoz a gyalogosok alvezéréhez és kifejtette neki, hogy egyedül ő Konón, képes megmenteni a király ügyeit. Ha ugyanis megkaphatná a Kaunost őrző hellén őrseréget és a káriaiak közül is a lehető legtöbbet, megszüntetné a táborban tapasztalható zavargást. Miután Leónymos meghagyta, hogy vegyen maga mellé annyi katonát, amennyit csak akar, aznap már nem csinált semmit, mert esteledett, másnap viszont virradatkor Leónymos csapatából és a káriaiak közül számos embert, valamint az összes hellént is magához véve, kivezette őket a városból, majd egy részüket a táboron kívül helyezte el, más részüket pedig . . . a hajókkal és a parttal szemben állította csatarendbe. Ezek után parancsot adva a hírnöknek, hogy hirdesse ki: a katonák közül mindenki jöjjön az ő seregéhez, összefogdosta a kyprosiak közül a karpasiait és még hatvan másikat, ezeket megölte, a vezért keresztre feszítette. 6. Hallván pedig . . . azok, akiket hátrahagytak Rhodosban, igen megharagudtak és egyrészt, mivel nehezen tűrték a Konón által kinevezett vezéreiket, dárdákat hajigálva kiűzték őket a táborból, másrészt a kikötőt elhagyva fellármázták és felbolydították a rhodosiakat. Mikor Konón megérkezett Kaunosból, összefogdosta a vezéreiket és megölte őket, a többieknek pedig zsoldot osztott. Konón rátermettsége révén így szabadult meg a zavargástól a nagy veszélybe került királyi hadsereg.

XXI. (XVI.) 1.²⁵ Agésilaos pedig a lakedaimóniak és szövetségeseik seregével a Helléspontoshoz vonult. Amíg Lydián haladt keresztül, semmi kárt nem okozott a lakosságnak, mivel be akarta tartani a Tithraustésszel kötött egyezséget; miután viszont Pharnabazos területére ért, a földet fosztogatva és

²⁵ Xen. Hell. 3, 4, 25; 4, 1, 1; 3, 4, 10; Xen. Ages. 3, 3; Plut. Ages. 11, 2; Plut. Lys. 24, 1. A papiruszon Spithradatés neve három ízben Spithridatés-ként szerepel, ezt a fordításban is megtartottuk.

pusztítva vezette tovább a seregét. Elhagyva az úgynevezett thébéi és apiai síkságot, betört Mysiába, zaklatta a myseket és azt parancsolta nekik, hogy keljenek hadra velük együtt. A mysek közül ugyanis sokan függetlenek voltak, nem a király alattvalói. Ahányan azt választották közülük, hogy részt vesznek a hadjáratban, senmi rosszat sem szenvedtek el tőlük, a többiek területét azonban elpusztította. 2. Amikor átvonulóban az úgynevezett mysiai Olymposon azt látta, hogy nehéz és szűk a hágó és ugyanakkor biztonságban akart áthaladni rajta, elküldte néhány emberét a mysekhez és velük megegyezve vezette seregét keresztül a vidéken. De az elküldöttek . . . megtámadván a peloponnésosiak és szövetségeseik utóvédjét ledárdázták . . . a harcosok a szűk hely miatt rendezetlenül álltak. Agésilaos — seregét letáboroztatva — ezen a napon megpihent. Elrendelte, hogy a halottaknak adjanak végtisztességet. A harcosok közül ötvenen estek el. A következő napon a Derkylidas-féle zsoldosok közül sokakat lesbe állítva felkerekedett és újból előre vezette a seregét. A mysek pedig miután valamennyien azt gondolták, hogy az előző napi csapás után Agésilaos elment, falvaikból előmerészkedvén üldözni kezdték azzal a szándékkal, hogy az utóvédet ugyanolyan módon támadják meg, mint korábban. A lesben álló hellének, amint amazok a közelükbe kerültek, leshelyükről előretörve közelharcba bocsátkoztak velük. A mysek közül a vezérek és az üldözésben elől haladók a hellénekkal összecsapva hamar elestek, a többiek viszont, akik látták, hogy az elől levők bajba kerültek, a falvak felé menekültek. Miután mindezt jelentették Agésilaosnak, az megfordította és ugyanazon az úton visszavezette a seregét, egészen addig, amíg csak a rejtkehelyen maradtakkal nem találkozott. Ezután megszállt abban a táborban, ahol már előzőleg is letáborozott.

3. Ezek után azok a mysek, akiknek halottaik voltak, mindnyájan hírnököt küldve . . . a fegyverszünet oltalmában összeszedték halottaikat. Százharmincnél is többen haltak meg. Agésilaos néhány vezetőt fogadván a falvakból és . . . napig pihenve elvezette a katonákat a korábbi táborhelyre; levezette őket a phrygek vidékére — de nem oda, ahova a múlt nyáron betört, hanem egy másik területre, amelyet még nem fosztottak ki és amely fölött Spithradatés és fia uralkodott — feldúlta azt is. 4. Ez a Spithradatés, aki származására nézve perzsa volt és Pharnabazos környezetében élt, sőt szolgált is neki, amikor aztán kegyvesztetté vált, — megijedt, hogy elfogják, vagy valami rossz éri — gyorsan Kyzikosba menekült, majd később Agésilaoshoz érkezett magával hozva fiát Megabatést, aki fiatal volt és szemrevaló. Agésilaos a történetekre való tekintettel befogadta őt, de leginkább az ifjú miatt — azt mondják ugyanis, hogy hevesen vágyott rá; továbbá Spithradatés miatt is — arra gondolva, hogy a hadsereg kalauza lehet majd és más dolgokban is hasznát vehetik. 5. Mindezek miatt fogadta hát szívesen őket, ő maga pedig mindig csak előre vezette a seregét és kirabolva Pharnabazos területét, megérkezett az Oroszlánok Fejének nevezett településhez. Intézett ellene néhány rohamot, mint-hogy azonban ezzel semmi eredményt nem ért el, indulást jelezve tovább vezette seregét, pusztítva és fosztogatva a vidék még érintetlen részét. 6. Gordionba — egy dombon álló szépen épült és mindennel ellátott városba — érve, letáboroztatta seregét és hat napig időzött ott; az ellenség ellen rohamokat intézett, ugyanakkor a katonáit sok jóban részesített — így tartotta őket együtt. Miután a várost a védekezést irányító perzsa származású Rhathanés rátermettsége folytán nem tudta elfoglalni, észak felé indította katonáit, mivel Spithradatés azt javasolta, hogy Paphlagoniába menjenek.

XXII. (XVII.) 1.²⁶ Ezek után a peloponnésosiakat és szövetségeseiket Phrygia és Paphlagonia határáig vezette, ahol a hadsereg letáborzott. Spithridatést elküldte Gyéshez, és miután az elment és rábeszélte a másikat, együtt tértek vissza. 2. Agésilaos szerződést kötve a paphlagónokkal, sietve a tengerhez vezette seregét, mivel attól félt, hogy télen nem lesz élélme. De nem ugyanazon az úton vonult vissza, amerről jött, hanem másikon, mert azt gondolta, ha a Sangarioson vonulnak keresztül, akkor kevésbé lesz fárasztó a katonáknak. Elküldött . . . hozzá Gyés . . . körülbelül ezer lovast és több mint kétezer gyalogost. 3. A sereget a mysiai Kios felé vezetve, először azzal töltött el tíz napot, hogy megtorolta a többi mysen azt, hogy társaik annak idején az Olympos tájékán lesből rátámadtak, később átvezette a helléneket a tengerparti Phrygián. Betört a Milétoz Falának nevezett városba, de mivel elfoglalni nem tudta, tovább vezette a katonákat. A Rhyndakos folyó mentén megérkezett a Daskylitis-tóhoz; e mellett fekszik Daskylion, egy igen erős és a király által felszerelt város, ahová — úgy beszélik — maga Pharnabazos helyezte el valamennyi ezüstjét és aranyát. 4. Miután letáboroztatta ott a katonákat, magához hívatta Pankalost, aki Cheirikratés nauarchosnál szolgált és öt triérésszel a Helléspontost vigyázta. Pankalos gyorsan megjelent és a triérésekkel behajózott az öbölbe. Ezután megparancsolta neki Agésilaos, hogy a rablott holmijkból rakja be az értékesebbjét és szállítsa el . . . -ba, Kyzikos környékére, hogy ebből legyen meg a hadsereg zsoldja. A mysiai katonákat elhocsátotta, meghagyva nekik, hogy tavaszra térjenek vissza. Ő maga a közelgő télen Kappadókiába készült vonulni, mivel azt hallotta, hogy ez a vidék úgy nyúlik el mint egy keskeny szalag, kezdve a Pontosi-tengertől le egészen Kilikiáig és Phoimikiáig, és olyan hosszú, hogy akik Sinopéból gyalogolnak . . .²⁷

FRAGMENTA CAIRENSIA (P. Cairo 26 (6) 27 (1—35))

I. col.²⁸

[Thrasyllos Ephesosba hajózott és azonnal elkezdte] rohamozni a falakat . . . [miután] a triérések közül a legtöbbször azt a parancsot adta, hogy horgonyozzon le], a többinek pedig, hogy [fogaljanak el] egy Ephesoshoz [tartozó területet]. Partra téve minden [csapatát megindult] a város ellen. Az ephesosiak és a velük levő lakedaimóniak nem látták ugyan az athéniak közül a Pasiónnal levőket — azok ugyanis még távolabb voltak, mivel a többieknél nagyobb utat kellett megtenniük, — de amikor meglátták Thrasyllos embe-reinek érkezését, harcha bocsátkoztak velük a koréssosinak nevezett kikötőnél. Szövetségeseik és segédcapataik azok voltak, akikkel [azelőtt is] együtt háborúztak, . . . és a leghűségesebbek [éppen akkor érkeztek meg Szirakusáiból,

²⁶ Xen. Hell. 4, 1, 2; 4, 1, 15; Xen. Ages. 3, 4; Plut. Ages. 11, 1.

²⁷ A további, bizonytalan helyről származó ötvenhat darab kisebb töredék csak néhány betűből áll. A 17. valószínűleg tartalmazza Tissaphernés nevét.

²⁸ A P. Cairo 26/6/27/1—35 valószínűleg Ephesos i. e. 409-es ostromát tartalmazza. Mivel a szakirodalom még nem tisztázta megnyugtatóan pontos helyét a másik két nagyobb töredékesoporton belül, mintegy függelékként csatoljuk a V. Bartoletti szövegkiadás fordításához. A párhuzamos helyek: Diol. Sic. 13, 64, 1; 13, 64, 1; Xen. Hell. 1, 2, 6—7; Dion. Halicarnass. Hypothesis de Lys. 32, Pro Diogit.

valamint azok is, akik a kilbiai] síkságot lakják. Ezek után Thrasyllós, az athéniak vezére, a városhoz megérkezve ott hagyta [néhány] katonáját, hogy támadják meg azt, a többieket pedig a dombra vezette, amely magas volt és nehezen megmászható . . . így részben belülről, részben kívülről ostromolta a várost. Az ephesosiakat pedig Timarchos és Possikratés vezette, akik . . .

II. col.

. . . Thrasyllós . . .
 . . . miután pedig . . .
 . . . a megerősített helyek felé . . .
 . . . és feléjük menekültek . . . vezette hadseregét. Amikor az ellenség visszavonult, az athéniak elszántan követték őket azzal a céllal, hogy erőszakkal bevegység a várost. De Timarchos és Possikratés, az ephesosiak hadvezérei, összehívták nehézfegyverzetű gyalogosaikat . . . amikor az athéniak közel voltak már . . . azok a könnyűfegyverzetű gyalogosok, akik a felfelé vezető úton mentek . . . betörték a . . .-val . . . akik . . .-n keresztül . . . rövid idő múlva . . . megrohanta a . . .
 . . . akik megkísérelték . . . levervén széteszlottak a rendezetlenül [álló] hajók felé . . .
 . . . visszavonultak. Ahányan tehát közülük a tengerhez vezető úton menekültek, biztonságban tették meg az utat. Akik viszont a felső úton mentek . . . elpusztultak . . .²⁹

KATONA LÁSZLÓ és NÉMETH GYÖRGY
fordítása

²⁹ A III. col. igen töredékes. Az előforduló nevek: Syrakusai, Ephesos.